

1. BEVEZETÉS

VARGA JÚLIA

Az idei Közelkép az emberi tőke magyarországi helyzetét járja körül. Az emberi tőke mára a bevett fogalomává vált. Tágabb értelemben az emberekben megtestesülő tudást, készségeket és egyéb személyes jellemzőket szokták emberi tőkének tekinteni, amelyek segítik őket, hogy produktívabbak legyenek. Az emberi tőke fogalma ugyanakkor azt a gondolatot is tartalmazza, hogy az emberi tőke állományát beruházások révén lehet növelni, maguk az emberek vagy más szereplők befektetéseket végeznek saját (vagy más emberek) termelőképességébe, amely befektetések a jövőben jövedelmet termelnek, és ez szembeállítható a fogyasztással, amely azonnali haszonnal jár.

Az emberi tőke számos csatornán keresztül halmozható fel: a családon belül (szülői nevelés révén), iskolai (formális és informális oktatás révén), a munkahelyeken (munkahelyi képzés és munkahelyi gyakorlat révén) és a mindennapi életben (informális tanulás révén). Az oktatás, képzés mellett az emberek egészségi állapota is az emberi tőke egyik kulcsfontosságú dimenziója. Ezeknek a szempontoknak jelentős részét érintik a Közelkép írásai.

A különböző dimenziók alapján – e Bevezetővel együtt – nyolc fejezetre tagoltuk a Közelképet.

Először, a 2. fejezetben az emberi tőke méréséhez kapcsolódó kérdéseket tárgyaljuk. A 2.1. alfejezet azt mutatja be, hogy milyen módszerek alakultak ki az emberitőke-befektetések és az emberitőke-állomány mérésére (Varga Júlia). A 2.2. alfejezet az emberitőke-állomány mérésére használt egyik közelítő (proxy) változó, a népesség iskolai végzettségének 2000 és 2024 közötti alakulását írja le (Varga Júlia). A 2.3., a 2.4. és 2.5. alfejezet az emberitőke-állomány egy másik, egyre inkább használt közelítő változóját, a népesség képesség- és kompetenciamérésének eredményeinek alakulását vizsgálja. A 2.3 alfejezet (Csillag

Márton–Munkácsy Balázs–Scharle Ágota) a felnőtt népesség készségeit, a 2.4 alfejezet (Horn Dániel) a középiskoláskorúak képesség- és kompetenciamérések elért eredményeit, a 2.5. alfejezet (Köllő János) pedig azt a kérdést elemzi, hogy az elmúlt 10–15 évben a készségteszteken gyengén teljesítő iskolások és felnőttek alapkészségei hogyan változtak két hagyományos piacgazdasággal (Olaszország és Norvégia) összevetve. A 2.6. és a 2.7. alfejezet az emberi tőke-befektetések jövedelmezőségének változásait vizsgálja. A 2.6 alfejezet (Varga Júlia) az iskolai végzettség kereseti hozamának 2002 és 2022 közötti változásait, a 2.7. alfejezet (Herskovits Dávid–Varga Júlia) az oktatás egyéni és pénzügyi megtérülési rátáinak alakulását nemzetközi összehasonlításban elemzi. A 2.8. alfejezet (Kónya István) pedig azt nézte meg, hogy az emberi tőke mennyiben járult hozzá a magyar gazdaság növekedéséhez. Egy ország emberitőke-állománya migráció révén is változhat: a különbözően képzett emberek be- és kivándorlása is meghatározza, hogy az emberitőke-állomány gyarapszik-e, vagy csökken. Ezt a kérdést vizsgálja a 2.9. alfejezet (Hárs Ágnes).

Az emberitőke-befektetések történhetnek magán- vagy állami forrásokból, piaci és nem piaci inputok révén. Ezeket elemzi a 3. fejezet. A 3.1. alfejezet (Semjén András) az állami oktatási és egészségügyi ráfordításokat, a 3.2. alfejezet (Molnár György) a háztartások oktatási és egészségügyi ráfordításait írja le. A 3.3. alfejezet (Kertesi Gábor–Hajdu Tamás–Kézdi Gábor) a családok gyereknevelési célú idő- és pénzfelhasználásában mutatkozó különbségeket elemzi.

A 4. fejezet azt vizsgálja, hogy a készségtesztek eredményeivel mért emberi tőke milyen összefüggésben van a munkaerőpiaci sikerességgel. A 4.1. alfejezet (Hermann Zoltán) a fiatalok kompetenciamérési eredményeinek és keresetének összefüggéseit vizsgál

ja, valamint hogy ez az összefüggés hogyan változik a gyakorlati idő növekedésével. A 4.2. alfejezet (*Csil-lag Márton–Munkácsy Balázs–Scharle Ágota*) a teljes munkaképes korú népességre vizsgálja három fő készségterület – szövegértés, számolás, valamint digitális problémamegoldó készség – teszteredményeinek hatását a munkaerőpiaci sikerességre.

Az 5. fejezet az egészség és az emberi tőke kapcsolattal foglalkozik. A várható élettartam és az egészségesen, munkaképesen eltöltött idő meghatározza, hogy mennyi ideje lesz valakinek begyűjteni emberitőke-befektetési hasznát, amitől függ az is, hogy jövedelmező lesz-e emberitőke-befektetése, ez pedig hathat magukra a befektetési döntésekre is. Az 5.1. alfejezetben (*Bíró Anikó–Hajdu Tamás–Kertesi Gábor*) a várható élettartam 1992–1993 és 2022–2023 között megfigyelhető jövedelmi egyenlőtlenségeit hasonlítja össze. Az 5.2. alfejezet (*Bárdits Anna–Elek Péter–Krekó Judit*) az egészségi állapot és a munkaerőpiaci helyzet összefüggéseit elemzi. Az 5.3. alfejezet (*Bíró Anikó*) a magyar munkaképeskorú népesség egészségmagatartási szokásait, azok egyenlőtlenségét és az egészségi állapottal való összefüggéseit európai összehasonlításban vizsgálja.

A 6. fejezet a formális oktatás egyes fokozatain keresztül elemzi az emberitőke-befektetés néhány elemét. A 6.1. alfejezet (*Lovász Anna–Szabó-Morvai Ágnes*) a kora gyermekkori fejlesztéssel foglalkozik, azt vizsgálja, hogy hogyan hat az óvodakezdési életkor a későbbi teszteredményekre. A 6.2. alfejezet (*Adamecz Anna*) két, egymást követő magyar oktatási reform tapasztalatait foglalja össze: a tankötelezettségi korhatár 1996. évi emelésének, majd a korhatár 2011. évi csökkentésének hatását a középfokú végzettség megszerzésének valószínűségére és a későbbi munkapiaci sikerességre. A 6.3. alfejezet (*Hermann Zoltán–Horn Dániel*) a középfokú oktatás egyik fontos reformjának, a 2013. évi szakképzési reformnak hatását elemzi a tanulók általános készségeire, a lemorzsolódás és a középfokú végzettség megszerzésének valószínűségére. A 6.4. fejezet (*Holb Éva–Vit Eszter*) pedig azt vizsgálja, hogy az elmúlt évtized há-

rom meghatározó reformja hogyan változtatta meg a felsőoktatási jelentkezéseket.

Az emberi tőkébe való befektetéseknél nagyobb a kockázat és a bizonytalanság, mint a fizikai tőke esetében, főként annak következményeként, hogy az emberi tőke nem választható el tulajdonosától. Emellett komoly információs problémák is felmerülnek, hogy a beruházási döntések meghozatalakor mennyire lehet előre látni az emberitőke-beruházás költségeit és hasznát. Az emberitőke-beruházásokat befolyásolják az egyének várakozásai, a rendelkezésükre álló információ. Emellett e befektetéseket is meghatározza, hogy az egyének, családok mekkora jövőbeli jövedelemért hajlandók jelenlegi jövedelmüket feláldozni, azaz hogy milyen az időpreferenciájuk. A 7. fejezet a várakozások és az időpreferenciák kérdéseivel foglalkozik. A 7.1. alfejezet (*Horn Dániel–Kiss-Hubert János*) egy reprezentatív magyarországi felmérés adatai segítségével vizsgálja, hogy különbözik-e a gyermekes családok időpreferenciája a gyermektelen családokétól. A 7.2. alfejezet (*Keller Tamás*) egy randomizált kísérlet eredményeit mutatja be, amely segítségével azt vizsgálták, hogy befolyásolja-e a diákok informálása azt, hogy milyen típusú középiskolába adják be jelentkezésüket. A 7.3. alfejezet (*Szabó-Morvai Ágnes–Kiss-Hubert János*) pedig azt elemzi, hogy milyen hatást gyakorol a diákok azon meggyőződése, hogy életük alakulását – felsőoktatási ambícióikat és felsőoktatási részvételüket – inkább saját cselekedeteik vagy külső tényezők befolyásolják-e.

Az emberitőke-felhalmozás a formális oktatás befejezése után is folytatódik, a teljes (aktív) életpálya alatt a felnőttképzés, munkahelyi képzés vagy informális tudásátadás segítségével. Ezt vizsgálja a 8. fejezet. A 8.1. alfejezet (*Scharle Ágota*) a magyarországi felnőttképzési részvételi arányokat, a résztvevők főbb jellemzőit mutatja be. A 8.2. alfejezet (*Farkas Éva–Scharle Ágota*) pedig a felnőttképzési kínálat intézményi hátterét írja le. Végül, a 8.3. alfejezet (*Bisztray Márta*) az informális tudásátadás munkatársak közötti hatását elemzi annak példáján, hogy hogyan hat a menedzserek közötti tudásátadás az importpiaci döntésekre.

Ahogy a gazdaságok egyre inkább tudásalapúvá válnak, az emberi tőke jelentősége mind az egyén versenyelőnye, mind az országok versenyképessége szempontjából egyre fontosabbá válik. A Közelképben olyan írásokat gyűjtöttünk össze, amelyek jól leírják a magyarországi emberitőke-befektetések legfontosabbnak tartott jellemzőit.

Az emberi tőkébe való befektetések számos más, nem gazdasági előnnyel is járnak, ilyenek például az emberi tőke személyes (nem piaci) előnyei, vagy a nagyobb társadalmi kohézió. Ezekkel ez az összeállítás nem foglalkozott, de a gazdasági előnyök mellett az emberitőke-beruházásoknak ezek az előnyei is fontosak, melyeket érdemes lehet vizsgálni Magyarországon is.